

ГОДИШЕН ЗБОРНИК
НА ФИЛОЗОФСКИОТ ФАКУЛТЕТ НА УНИВЕРЗИТЕТОТ ВО СКОПЈЕ
Историско-филолошки оддел
Книга 3 (1950), № 2
ANNUAIRE
DE LA FACULTÉ DE PHILOSOPHIE DE L'UNIVERSITÉ DE SKOPJE
Section historico-philologique
Tome 3 (1950), № 2

Vaso Tomanović

ACC. PL. LIČNIH ZAMENICA PRVOG
I DRUGOG LICA: ni, vi (ny, vy)

Vaso Tomanović

ACC. PL. DES PRONOMS PERSONNELS
DE LA 1° ET DE LA 2° PERSONNE: ni, vi (ny, vy)

Скопје—Skopje

1950

ACC. PL. LIČNIH ZAMENICA PRVOG
I DRUGOG LICA: ni, vi, (ny, vy)

U srpskohrvatskom jeziku oblici *ni*, *vi* za akuzativ (i za dat.) plur. lič. zamenica konstatovani su u govorima istočne i južne Srbije, u području Knjaževca, Pirota, Vranja, a tako i u kosovskom dijalektu (A. Belić „Дијалекти источне и јужне Србије,“ 402 - 5). Oni se nalaze i na jugu od ovih govora u makedonskom galičkom govoru (A. Belić: „Галички дијалект“, 186) i na istoku u bugarskim govorima; nalaze se i u bugarskom književnom jeziku. Dalje prema zapadu ili prema severu nije poznato postojanje ovih oblika u srpskohrvatskom jeziku; njihovo postojanje nije poznato ni u drugim slovenskim jezicima, iako se nalaze u staroruskim i staročeškim književnim spomenicima (W. Wondrák: „Vergl. Sl. Gr.“ II, 88). Daničić ne nalazi ove oblike u srpskohrvatskom jeziku posle XV v. Prema primerima koji se spominju u Daničićevoj „Историји облика“, str. 220, akuz. pl. *ny* nalazi se u srpskohrvatskim književnim spomenicima poslednji put god. 1397 u pismu Dubrovčana knezu Stefanu (M. Pucić: „Спом. срб.“, str 9); inače Daničićevi primeri iz drugih krajeva ne prelaze XIII v. P. Budmani u Akad. rj. IV, 379 pored primera iz XIII v. koje Daničić spominje u „Ист. обл.“ navodi još dva: jedan iz god. 1254—56 u pismu Dubrovčana kralju Stefanu Urošu: „Da ni ne ubije Богъ“ (Mikl. „Mon. serb.“ 48: *ъbye*), a drugi iz god. 1247: „Угънаше *ny* v kletvu“ (Ak. rj. IV, 379), koji je takođe iz Dubrovnika, u ugovoru koji je u Dubrovniku potpisao 1247 god. „Одола, синь Предень, ись Крајина“ (Mikl. Mon. serb. 31); ovim primerima treba dodati i primer: „да ни богъ съпъне“ u zakletvi Radoslava, humskog župana iz godine 1254 (Mon. Serb. 45). Budmani kaže za *ni*: „kasnijih primjera Daničić ne piše, valja da ih i nema (osim ovoga jednoga u kojemu jamačno *ni* stoji po crkvenom jeziku: Odkupio ni jest od sužanstva. Š. Budinić, sum.“ (Ak. rj. IV, 379). Među primere za oblik *vi* treba navesti primere iz XIII v. koje Daničić ne spominje: „и мои владальци да ви любе и да ви хране одъ зла“, „паче да ви ѡхранѣ съ вѣсем вашим добиткомъ“, u pismu Matije Ninoslava, velikog bana bosanskog, Dubrovčanina god. 1240 (Mon. serb. 28, 29; u istom pismu ima i nenagl. *vazъ* i za dativ *vi*). Ovim primerima treba dodati i primer: „и мы ѡ томъ нѣмамѡ гнѣва на

ви“ u pismu upućenom Dubrovčanima od strane kralja Uroša (1240-1272; Mon. 51) i primer iz XIV v. koji Dan. takođe ne spominje, a nalazi se u presudi St. Dečanskog iz 1327 god.: „Говоре игоумнь: Оупрашам ви соусъди, властеле господина крала“ St. Noaković: „Primeri“ 411). Ovaj oblik se nalazi zabeležen i poslednji put prema podacima u Daničićevoj „Ист. обл.“ oko god. 1508, i to opet u Dubrovniku u Ranjininu Lekcionaru (M. Rešetar: „Zad. i Ranj. lekc.“, str. 180), a malo pre toga u pismu Ahmeta paše (sina humskog kneza hercega Stjepana Vukčića) Dubrovčanima (Mon. serb. 545) i u pesmi „Čudan san“ od Dubrovčanina Đ. Držića (1461-1501). Docijni primeri nisu poznati, a ne nalaze se ni u opisima srpsko-hrvatskih dijalekata osim spomenutih. Daničić u svojim „Облицима“ kaže da se pored *nas*, *vas* u acc. pl. govori i *ne*, *ve*, a u dat. pl. pored *nam*, *vam* da se govori *ni*, *vi*; na istom mestu on spominje da su se u staroslovenskom oblici *ny*, *vy* upotrebljavali za akuzativ i za dativ plur. („Облицы“ 26), ali ne spominje da se ti oblici i danas nalaze u srpskohrvatskom jeziku. Ni Maretić u svojoj „Gram. i stil.“ ne spominje ove oblike, iako spominje oblike *ne*, *ve* za acc. i *ni* *vi* za dat. pl. („Gram. i stil.“ 157). On kaže da se govor jugoistočne Srbije „približava nekim svojim znatnim crtama bugarskom jeziku onako kako se kajkavsko narječje približava jeziku slovenskom“ (op. cit. 7). Izgleda da je on i ove oblike ubrajao u takve crte, pa ih zato nije ni spomenuo, iako u svojoj gramatici, na 13 strani (drugo izd.), navodi neke druge primere iz studije A. Belića: „Дијал. ист. и јуж. Срб.“, u kojoj se ovi oblici navode. Ni Leskien u svojoj gram. srpskohrv. jezika, računajući prema Daničiću, da su se oni izgubili od XVI stoljeća, ne navodi ove oblike, iako navodi oblike *ne*, *ve* za akuz. i *ni*, *vi* za dat. mn. (A. Leskien „Gramm.“ 361, 362)

Međutim, ispitujući govore Boke Kotorske, našao sam da se ovi oblici i danas upotrebljavaju na južnoj strani bokokotorskog zaliva u govorima Krtola, Tivta, Mrčevca, Bogdašića i Lastve:

kozna je li vi vidio? (Krtole); on vi je pozdravio (Mrčevac); on ni je molio da to učinimo (Bogdašići); ne bi vi poznao (Gornja Lastva).

Ovi govori iako imaju ovu zajedničku crtu i prave jednu teritorijalnu celinu, ipak se međusobno dosta razlikuju: govor Lastve ima izgovor *v* mesto *h*; govor Tivta ima *h*; govor Bogdašića ima *g* mesto *h* kao govor Prčanja, s kojim graniči preko Brda Vrmca; Mrčevac pravi neki prelaz između govora Tivta i Bogdašića, pa ima u izgovoru i *h* i *g* mesto *h* (kažu i buha i buga). Govor Krtola od svih ovih govora, kao i od drugih govora Boke Kotorske, jako se razlikuje time što, kao i dobrotski, mesto starih ъ, њ ima reducirani vokal (sličan polu-

glasu pomoću kojeg izgovaramo pojedine konsonante kad hoćemo da ih izgovorimo same) i druge osobine.*

U svim ovim govorima upotrebljava se *ni* i *vi* samo enklitično, onako kako se upotrebljavaju oblici *ne*, *ve* u drugim okolnim govorima (Lepetane, Prčanj, Grbalj), čime se razlikuju od staroslovenskog gde su se upotrebljavali i kao naglašeni oblici. Svi ovi govori imaju *ni* i *vi* za dativ pl.

Postojanje ovih oblika u Boki upućuje nas na to da bi se oni mogli nalaziti i još gde i na to da bi se u književnim spomenicima iz novijeg vremena mogli naći primeri ovih oblika.

Ja sam našao nekoliko primera u nekoliko pisama iz kraja XVII v. pisanih u krajevima koji se nalaze u susedstvu Boke Kotorske:

1. „и бог ви подржао 8 преведром8 господств8“, pismo cetinjskog vladike Visariona Borilovića mletačkom generalnom providuru J. Korneru, god 1687, „Il Montenegro“, 15; u istom pismu nalazi se i *ve*: „и за узданицу *ve* имамо“.

2. „не оставли ни саме на ове краие да за мало да нахъ не погинемо него ни да коју помоћ“, pismo vladike cetinjskog gen. providuru 1688 god. „Il Montenegro“ 37. Jedan deo ovoga pisma objavljen je u raspravi Jov. N. Tomića „Црна Гора за морејског рата (1684—1639)“, str. 113—114, (dalje će se pisati skraćeno: Tomić Ц. Г.); u tom citatu stoji imperativ „оставли (и)“ mesto „оставли“, kako stoji, u pismu, i imperativ „даи“ mesto „да“ (pošto je *k* iz reči „кою“ pročitano kao *i*, koje bi imalo da pretstavlja završni glas 2 l. jed. imperativa od dati, ostalo je оу nerazumljivo; zato u ovom citatu stoji napisano: „него ни даи... помоћ“.

3. „и молимо ви господине пресвиегли да бисте писали господин8 провид8р8“, „Il Mont.“ 63 (pismo cetinjskog vladike Visariona Borilovića i glavaru mletačkom providuru u Kotoru god. 1688, Jov. Tomić „Из историје Црне Горе“, str. 11; „и богъ ви пвдръжо многа лета“, u istom pismu (Il Mont. 63).

4. „Зато ви молимо и кумимо“ („Маја 1688. Кучи. Кучки поглавари јављају Живу Грбичићу за победу над Сулејман-пашом и моле за помоћ“. Tomić: Ц. Г. str. 317).

5. Гредемъ да ви виѣ8 како съмъ и приѣ (pismo skadarskog sandžak-bega Sulejmana Bušatlije. „Маја 1688. Сулејман-пашине поруке и претње црногорским племенима... Ђеклићима“. Op. cit. str. 318).

*) Posle nego što je ovaj rad završen i upućen za štampanje (1949 god.), utvrdio sam da se zamenice *ni*, *vi* za acc. pl. upotrebljavaju i na čitavom poluostrvu Luštici (koje se proteže od Krtola do Rosa na ulasku u bokokotorski zaliv), na pr. „Put vi vodi sve od tamo“ mesto: „Put vas vodi“. Luštički govor takođe spada u govore zetskoga tipa; glas *h* izgovara se kao *g*.

6. „него их ходи обрани, ако ли нећеш ти, а' но ни прими Турчин; него ако ни нећеш бранит, а ти ни пошли, да идемо тамо, те ни врзи у море, да се не налазимо турско робље“. Pismo Crmničana mletačkom providuru u Kotoru. Op. cit. 144. Pismo je iz godine 1689; *ni* u: „ти ни пошли, да идемо тамо“ izgleda da je dativ i da je ovo elipsa sa značenjem: *ti* nam pošalji poziv da idemo.

7. „докле приспие ваше свиетло господство, да ни изручи коиме начиноме“. Op. cit. 145. Pismo Gluhodoljana, Crmnica, providuru Duodu iz god. 1689).

8. „да ви хазарь наћем да нозсите захиру у нећелу“ („Септембра 1691. Сулејман-паша Бушатлија ријечким главарима“. Op. cit. 335).

9. „ако нам що заповједате да ви послужимо що бисмо могли, и друго бог ви веселио. Јула 1692, Херцеговачки владика Герасим Поповић которском изванредном провидуру Николи Ерицу“. Op. cit. 341. Prvo *vi* nije jasno da li je akuzativ ili dativ, jer se glagol *poslužiti* može slagati i s akuzativom i s dativom, ali друго *vi* je bez sumnje akuzativ.

10. „и тврѣдо мислите могу ли ви, обранити латини них доманима“ (Октобра 1692. Сулејман-паша Бушатлија Махинама“. Op. cit. 353).

11. „ха потом господо како питате за ни здрaво есмо“, „саде на ни удари зь дъвие стране“, „оће на ни да ѡдари“ („Јануара 1693, Дробњаџи. Дробњаџки главари которском изванредном провидуру Николи Ерицу“. Op. cit. 357).

12. „већ ако бг да на ни воиска ѡдара до сриѣде“, „доће приџтељ те рече на ви ѡдара воиска до сриѣде“. Фебруара 1693. Дробњаџи. Дробњаџки кнезови которском изванредном провидуру Николе Ерицу“. Op. cit. 359.

13. „да нас не попали и мећ ни не ѡлази и ако види-мо хе устане на ни и ошъ бисъмо дали хаспри да не ѡлази мећ насъ, како ли вићесъмо хе заисъто иде на ни вѣра ви боџиа ми га чекати нећемо“ („Јануара 1694, Дробњаџи. Дробњаџки главари которском изванредном провидуру Николи Ерицу и кавалѣру Живу Грбичићу“. Op. cit. 365).

U ovim pismima, pisanim narodnim jezikom, zapažaju se karakteristične crte koje uglavnom odgovaraju današnjim govorima tih krajeva i današnjim odnosima između njih. Posebni refleksi poluglasa vidi se u pismu Sulejmana Bušatlije (rođenog u selu Vušati kod Skadra), u primeru: гръбелъскомѡ (Tomić II. Г. 352), Грѣбла (355); можда је под утицајем посебног рефлекса полугласа и писанје у примерима: сьмь, ниесьмь (318) pored ниесам (319; сьѣт, М. Stevanović „Источноцрногорски дијал. 13; даље skr. Stev.); кѣде сьде, (353; Stev. 7: кѣд, сьд); иако је био уобичајен наџин писанја *сѣмь*, *сѣмь* pored *сам*, затим *сѣдъ*, *сѣда*, *сѣде*, pored *сада*, и *кѣдъ*, *кѣде*, *кѣди* pored *кадъ*, ипак би се мог-

lo misliti da nije slučaj što se u pismima iz Drobnjaka gde danas nema poluglasa piše uvek *саде* (Tomić Ц. Г. 357, 259) i u pismima bosanskog vladike *сад* (341), a u pismima Bušatlijinim сьм ве, сьмь, ниесьмь (318; ниесам 319), сьде, кьде (353; Stev. 7; кьд, сьд; ali i u pismima iz Kuča стоји само: самь Tomić: Ц. Г. 366), *саде, каде* (355); u pismima Bušatlijinim меџа се: од пет писамa и два ниесьмь, а и три ниесам, ниесамь (318—319); u pismu Mustafe Čelebije Mehmedovića riječkim glavarima iz god. 692 nalazi se: едень, дванаесьтих иладехь (343; једьн, Stev. 7 i једьн, 14). U pismu iz Kuča налази се: отиша, мога, Tomić Ц. Г. 355; дошь^а, Stev. 59).

Kontrakcija se vrši prema prvome vokalu u kućkim pismima: посла (Tomić Ц. Г. 318), мога, отиша (355), посла (366); u Bušatlijinom: посла, dok se u drobnjačkim pismima nalaze nekontrahovani oblici: напасав, казао (357), разагнав (359), дао, лагаов, пошао, мисао, подржао (365); u pismima cetinjskog vladike nalazi se kontrakcija prema drugom vokalu kao u Dubrovniku i Voki: дошо (II Montenegro, 62), бјежо, диго, подржо, (63; подрџао, II Montenegro, 15). Тако i „каткад код Његоша бива сажимање и према вокалу о што није особина црногорског дијалекта: мого Ш (4) 412, одговаро Ш (4) 464, посло С 55, кб Л 192“ (D. Vušović: „Прилози проучавању Његошева језика“, 14). По овим pismima Visarionovim izgleda da se u то време вршила оваква контракција на Cetinju.

h се чува потпуно у pismima Кућа: свиехь (Tomić Ц. Г. 316), гриехь (317, повчимих, побратимих, слахь, ухватѣw, хоће, хоћешь, сретохь, питах, Херцеговину (355) послушахь, бихь, Махмѣть, грахово, (366); u pismima Bušatlijinim хиладь (318), нахию, хазарь, хиладе, (335), хаину, махини, хоћете, них (358), херцеговачкога, Херцеговину, хаина, гриехь (366), похаинили, харате, спахие, вхридски, гриехь, (367); u crmničkom pismu: хара, ходи, хоћеш, (144); u pismima cetinjskog vladike: свиех, доходисмо; ихь, нихь, доходи, хода (II Montenegro, 63); тако i: свиех, (36), нашиех, (14); u drobnjačkim pismima чува се u primerima: страху, них, харати, хвала(357), Херцеговина, бијахмо(359), хаспри, страха, их(365), ali u овим pismima има i речи u којима се *h* изгубило: Ерцеговине, осталие, оће, дробначькие (359), осталие, свие (364), увате (365). Дочније је гubljenje glasa *h* узело више маха: u istočnocrnogorskim govorima (onima којима су писана писма Кућа i Сулејман паџе, u којима се *h* uvek налази где му је место) „сугласник *h* се, као у већем делу дијалеката наших, углавном не изговара“ (Stev. 45). Iz ових писамa vidimo да u то време процес гubljenja glasa *h* u овим govorima, осим drobnjačkog, није био још почео; u pismima cetinjskog vladike *h* се uvek чува.

Najnovije jotovanje izvršeno je u ovim slučajevima: u jednom kućkom pismu виѣтъ (366), u Bušatlijinim pismima: нећелу (365), u drobnjačkim овће (357), виѣсьмо, куће, читай: куће, (335), u crmničkom i cetinjskom pismu ће (čitaj: ђе, II Mont. 63, Tomić. Ц. Г. 145), свуђь, II Mont. 62), u pismu iz Nikšića: исћерамо (II Mont. 23; Tom. Ц. Г. 99). Ali ima i primera gde jotovanje nije izvršeno: видећете (Pismo Bušatlijino, Tomić 318), поне'делника, нећелу (pisma Bušatlijina, Tomić 318, 319, 335), нигде, нектехъ, ктео (pismo iz Kuča 355). Ovi primeri pokazuju da je najnovije jotovanje bilo već krajem XVII veka rašireno na čitavoj ovoj teritoriji i da je uopšte nešto starije nego što se dosada mislilo.

Nastavak-*ah* nalazi se u pismima Bušatlijinim: лебахъ, кравах, овновах, конах (335), u kućkim pismima samo jedan put „svieh poglavicsь ot Kučah“ (316), a na drugom mestu K8čа (355), u pismima cetinjskog vladike: krstanahъ (II Montenegro, 14), старъшинахъ данахъ (II Montenegro 36), u crmničkom pismu: данах, селах, Tomić Ц. Г. 144; u drobnjačkim pismima nema ovih oblika, nego se tu nalazi redovito kao u književnom: арамба, мьладиња, шесть чобана, Турака, пет брата Вуковића, петстотина юнака (Tomić Ц. Г. 357), кнезова (357, 359, 364); u pismu iz Nikšića (K8чачь, юнака, 99) nalazi se nastavak *ah* i nastavak *a*; u kućkim pismima nalaze se pored oblika s nastavkom *ax* i oblici: поглавиць (Tomić Ц. Г. 315), биелопавлићъ (317), a tako i u pismima Bušatlijinim хїладъ (318, 319). Iz ovoga se vidi da se u ovim govorima mešaju u genetivu plurala razni oblici, a u Drobncacima se redovito upotrebljava *a*.

U pismu hercegovačkog vladike nalazi se stari dativ množine: хајдуком (Tomić Ц. Г. 341), u kućkom pismu: нашим неприателом; u pismu hercegovačkog vladike i stari instrumental: међу Турци, с Турци (341); u kućkom pismu 317: с Турцима.

U infinitivu se čuva krajnje *i* u drobnjačkim pismima: доћи (Tomić Ц. Г. 340), казати, наћи, стаѣти (341), бити, (359), послаати (357), утећи, чекати, пожећи, купити, послати (365); samo je jedan primer bez krajnjeg *i*: пониет (359); u kućkim pismima se nalaze i jedni i drugi oblici: доћи, проћи (317), углѣдати, бити, задръжати, послати (355), учинитъ, ударитъ, живѣтъ, (317), грѣдетъ, иматъ (355), изъвадитъ (356), виѣтъ (366); u pismima Bušatlijinim: доћи, рећи, пуштити, (335), послати, обранити, предати (353), наместити, (355), оставитъ, опколитъ, чувать, бит, (349); u pismima cetinjskog vladike: харат, палит (II Montenegro, 62), устати, бити, бити-ћемо (14). Ovaј odnos između istočnocrnogorskih govora (kućka i Bušatlijina pisma) i drobnjačkih odgovora današnjem, jer se u istočnocrnogorskim govorima danas upotrebljava „isključivo“ kraći infinitiv (Stevanović 84), a u drobnjačkim upotreb-

ljava se i jedan i drugi. Iz ovih pisama se vidi da je u to vreme većeg maha uzeo kratki infinitiv u istočnocrnogorskim govorima nego u drobnjačkom.

U ovim pismima nalaze se i oblici imperativa bez *j* na kraju: u pismu iz Kuča (Tomić Ц. Г. 355): *ꙋгльѡда*; u pismu cetinjskom: *оставля*, да (pismo pod br. 2). Takvi se oblici nalaze i u Njegoševu „Гор. Виј.“ „н. пр. отвара', чита', приправља“ („Г. В.“ Rešet. 5 izd., predg. LV); nije suvišno navesti oblik тиска' („i тиска' ih“, st. 1453), jer iza отвара' (st. 836), чита' (840) dolazi *j* („отвара' joj“ „чита' joj“), pa bi se moglo misliti da je Njegoš zbog toga izostavio *j*; u istočnocrnogorskom dijalektu: „немѡ - немѡте, копѡ - копѡте“ (Stev. 89); tako i u Voki Kotorској (Lepetane).

U jednom pismu iz Drobnjaka (Tomić Ц. Г. str. 359) nalazi se i oblik *биахѡмо* (u pluskvamperfektu: „биахѡмо спремили“). Danas se može čuti „u ovom kraju kod starijih ljudi: *раѡћагмо, знѡдијагмо, имѡдијагмо, разбијагмо, сијељагмо* и сл.“ (J. Vuković, *Говор Пиве и Дробњака*, J. Ф. XVII, 35). Облик *биахѡмо* u ovom pismu pokazuje da u njemu nije „према *раѡћаху...г* ушао у прво лице плур. (место *е*)“, *ibid.*, nego da je to oblik starog imperfekta *па - hmo* за 1. l. мн. (oblik „искахмо“ kod bosanskog pisca XVII veka Ivana Bandulovića; *Daničić, Ист. Обл.* 315).

U ovim pismima nalazi se pored *ni, vi* u značenju akuzativa i *ni, vi* u značenju dativa; u drobnjačkim pismima dolazi ovakav oblik samo за датив zamenice 2. l. Tu se nalazi oblik *vi* sedam puta, a oblik *ni* nijedan. Дативно *vi* se nalazi pet puta (Tomić Ц. Г. 364-5), a jedan put *vama*. Ovako je i u pismu koje su Nikšičani poslali providuru 1687 god.: „и свијетлу ви фешту целивамо“, али „свако нам ће добро бити“ (II Montenegro, 22), „оно жита што нам си прие дао“ (23); ovako je i u pismu hercegovačkog vladике: „ако нам што заповѡдате да ви послѡжимо“ (Tomić Ц. Г. 342). То што се *ni* не налази u pismima из Drobnjaka слаже се са данашњим говором drobnjačким, где се и данас чује *vi*, али се *ni* не чује („у дат. 2 лица имамо увек у енклитичном облику *ви*, док у првом лицу долази *нам*, а не *ни* као у црногорским говорима“, J. Vuković, *Говор Пиве и Дробњака*, стр. 59). Зачетак procesa који је довео до ovakvog stanja kakvo је и данашњем drobnjačkom говору оража се у dubrovačким pismima из краја XIV i почетка XV veka; u tim pismima (Pucić, *Спом. срп. од 1395 до 1423*) употребљавају се obадва облика, али се *ni* češće zamenjuje обликом *namъ*, док pored njega остаје облик *vi*; тако на пр. u 18. pismu (str. 21) налази се nenaglašen облик *namъ* четири пута, а nijedan пут облик *ni*, док се облик *vamъ* не налази nijedan пут, а облик *vi*, налази се два пута; u pismu 20. (str. 13)

nemagl. *пaтъ* dolazi jedan put, a *ni* nijedan; *vam* ne dolazi nijedan put, a *vi* dolazi jedan put.

U nekim od navedenih pisama iz kraja XVII v. upotrebljavaju se i oblici *ne*, *ve*; oni su imali uslove da naglo istisnu oblike *ni*, *vi*, jer su jako uprostili odnos pojedinih padeža: prema odnosu *mi* (dat. sg.): *ni* (dat. pl.) napravljen je odnos *me* (acc. sg.): *ne* (acc. pl.), a prema odnosu *ti* (dat. sg.): *vi* (dat. pl.) odnos *te* (acc. sg.): *ve* (acc. pl.); kraće: *me: ne = mi: ni; te: ve = ti: vi*. Oblik *ve* najprvo se javlja u navedenom (pod br. 1) pismu cetinjskog vladike iz 1687 god. („и за узданицу *ве* имамо“ II Mont. 15); u tom pismu se nalazi i *ni* i *ne* u akuz. značenju; znači da se u tom govoru *ve* bilo javilo, ali da nije još bilo istisnulo oblik *vi*; oblik *ve* nalazi se i u pismu cetinjskog mitropolita Vasilija Petrovića (1709—1796), upućenom crnogorskim glavarama god. 1758 („і с грамотою що *ве* неће а напред оставить“, J. Tomić, Митрополит Василије Петровић и мисија пуковника Пучкова у Црној Гори 1759 год., str. 14) i u poslanicama mitropolita Petra I (D. D. Vuksan, Посланице митроп. црног. Петра I, str. 35, god. 1794: „и да *ве* моли“, *porod vas: „Зато Вас свијех молим“, ibid.*). Oblik *ve* nalazi se i u pismima Sulejman-paše Bušatlije; od pet kratkih pisama sa skoro istom sadržinom, pisanih skoro istim rečima, koja je on uputio 1688 god. Cucana, Pješivcima, Čeklićima, Njegušima i Bjelicama, u jednom se pismu nalazi *vi* (Čeklićima: „да ви вић8“, Tomić, Ц. Г. 318), a u tri *ve* (Cucana: „видић8 *ве*“; Pješivcima: „да *ве* видимь“; Bjelicama: да *ве* вић8“, *op. cit.* 318-319) i još u jednom od ovih pisama: „одав’но (*ве*) нисамь видію, желя ме ззела да *ве* видимь“ (*op. cit.* 113). U pismima iz drugih krajeva nigde se ne nalazi *ne*, *ve*, što bi značilo da su se u području Skadra i Cetinja ovi oblici najpre počeli javljati. Ovi oblici danas se nalaze i u Kućima (Stev. 72-73), ali se u govorima Drobnjaka ne nalaze ni danas (ovo se može zaključiti iz studije J. Vukovića „Говор Пиве и Дробњака“, str. 59, gde se navode sva otstupanja zamjenica od književnog jezika, a ovi se oblici ne spominju) kao ni u ono vreme. To što se oni nalaze u pismima iz Skadra i Cetinja, a u pismima se iz Kuća, Nikšića i Drobnjaka ne nalaze, moglo bi značiti da su došli u skadarsko i cetinjsko područje preko severne Albanije. Ovi oblici predstavljaju zajedničku inovaciju u govorima Južnih Slovena u Crnoj Gori, Srbiji, Makedoniji i Bugarskoj iz vremena njihova zajedničkog života pod Turskom. Bušatlijiina pisma pokazuju da su ti oblici ušli i u jezik turskih administratora.

Oblici *ni*, *vi* sa značenjem ak. mn. u drobnjačkim pismima dolaze u posebnom položaju, s predlogom: „хако питате за ни здрaво есьмо“; tako i u slučajevima: „на ни“, „на ви“, „меју ни“ (primeri pod 11, 12, 13); u takvom položaju su za-

menice danas u govorima gde se upotrebljavaju oblici *ne, ve*, ili *ni, vi* naglašene, pa ne dolaze u enklitičnom obliku; ni u navedenim pismima iz drugih krajeva nema takvih oblika, nego „на нас“ i t. d. Njihovo postojanje je u toliko čudnije što se inače u drobnjačkim pismima ovi oblici ne upotrebljavaju, nego se i u naglašenom i nenaglašenom obliku upotrebljavaju oblicima *nas, vas*: „хали насъ е биѡ съмеѡ тѣрѣчинъ“, „хе ако не би воиѡске до сриѡде насъ ће воиѡска похарати“ (J. Tomić Ц. Г. 357), „а васъ господо молимо“, „и бѣг васъ веселиѡ“ (359), „да нас не попали“ (365). U ovim pismima se nalaze primeri ovih oblika s predlozima *za, na, међу* (jedan put „међу ни“, a drugi put „међу нас“, што значи да се s predlogom *међу* ovaj oblik kolebao). Ovi bi se oblici mogli shvatiti kao nenaglašeni s pretpostavkom da je u ovim slučajevima bio akcentat na predlogu kao u slučajevima: „zâ me, pò me, zâ te, zâ se, preda me ... pò nju, poda nju, zâ nju, preda nju“, A. Belić, Замѣтки по чакавскимъ говорамъ, 55; „pòda me, preda te, међу се“, T. Maretić, Gram. 156. Da su ovakvi oblici s predlozima bili u ranija vremena u široj upotrebi vidi se po tome što se nalaze u knjiž. spomenicima i drugih krajeva: „тако и здѣ въждѣлѣвъ за вы обрѣсти ви мѣсто спасенїѡ“ (Mikl. Mon. S. 4) u tipiku Sv. Save; „тѣда ваша дрѣва польгъ ни хъ гредѣ на ны, и мы 8 томъ нѣмамо гнѣва на вы“ (Ср. cit. 54; pismo kralja Uroša Dubrovčana; u istom pismu ova zamenica bez predloga, naglašena, ima oblik *vasъ*: „да молѣ кнеза вашѣга и васъ ... како и ми не зледѣмо васъ“); dalje u pismu Dubrovčana iz 1398 god.: „а ми да пошлѣмо по ви почтени бродъ како прѣстои племенитоѡ госпоги да ви доведе к намъ 8 градъ“ (Pucić, Сп. срб. 13; u ovom primeru dolazi *vi* i sa predlogom i bez njega); dalje u pismu Dubrovčana iz 1409 god.: „и по ви ѡе въсе то добро дѣло 8чинѣно“ (Pucić, Сп. срб. 95). U drobnjačkom govoru ovi su se oblici mogli sačuvati u ovakom položaju kao skamenjeni oblici praveći jednu fonetsku celinu s predlogom, dok su se inače izgubili; poznato je da su predlozi s rečima iza njih pravili posebne celine i da se zbog toga u takvom spoju u jednoj ili drugoj reči mogao sačuvati neki stari glas koji se inače izgubio (*n* u *nego* mesto *ego*; sačuvan krajnji suglasnik u *възъ, отъ*).

U ovim pismima nalaze se i nenaglašeni oblici *nas, vas* za akuz. mn. (pored naglašених). Daničić kaže da „od XV vjeka dolazi genit. mjesto akuzativa: такои се 8здаите 8 насъ M. 517“ (Dan. Ист. обл. 220). Ovo je najstariji primer koji navodi Daničić (iz god 1473), i to naglašen. Nenaglašeni oblici *nas, vas* koje spominje Daničić počinju od XVI veka. Međutim ovi oblici javljaju se u najstarijim spomenicima: „а васъ богъ да прости“, u onom istom pismu Sv. Save iz god. 1233 iz kojeg Daničić spominje oblik *vy* (Mon. S. 19). Dalje u Mon. S. 54, u

primerima iz 1240-1272 (opet u pismu iz kojega Daničić spominje *ny*): „ми дозвасмо прѣдъ насъ дѣцу“ (pismo Dubrovčana iz 1395. Рус. Сп. С. 3), „кръвѣ ѿго на насъ“, Мон. S. 73, 135. U nenaglašenom položaju: „такo да нас богъ съхрани на семь свѣтѣ и 8 бѣдѣкемъ“ (pismo dubrovačkog kneza iz god. 1234—1240; i ovaj se primer nalazi u pismu u kojemu je Daničić našao primer *ny*, Мон. S. 23); dalje u pismima Dubrovčana iz god. 1397: „да бѣдешъ намъ прителѣ и да нас 8здържишь 8 всѣхъ добрѣхъ старѣхъ законехъ“ (Русић, Сп. С. 11); „и они с8 насъ како срѣдчни прителѣ и обѣтъници 8здържали (12). Razumljivo je da su se oblici *nas*, *vas* za ak. mn. tada upotrebljavali u srpskohrvatskom jeziku, kad se zna da se oni nalaze i u staroslovenskom, a nalaze se danas u svim slovenskim jezicima, što dokazuje njihovu veliku starost.

U pismima iz Kuča nalazi se *vi* (pored *vasъ*; Том. Ц. Г. 355), a ak. mn. zam. 1. l. dolazi jedan put i ne glasi *ni* nego *nas* (ibid.); to ne znači da oblik *ni* nije postojao pored oblika *nas* (i u crmničkom pismu se nalazi *nas* pored *ni*, 145); to samo navodi na sumnju da možda nije postajao (kao što u Drobncacima danas postoji dat. mn. *vi*, a ne postoji dat. *ni*), ili da je bio ređi. To je u toliko verovatnije što se i u pismu hercegovačkog vladike nalazi akuz. *vi*, a za prvo lice akuz. *nas* (145). U pismu iz Crmnice nalazi se akuz. *ni* tri puta (pored jedan put nenagl. *nas*, i jedan put nagl.: *na nas*, 14, 145); akuz. mn. 2 l. ne dolazi, pa se iz pisma ne vidi kako bi glasilo, ali se može pretpostaviti da je pored oblika *ni* postojao i oblik *vi*, jer iako se do danas čuvaju i *ni* i *vi*, po do sada poznatim primerima iz knjiž. spomenika izgleda da je tačno mišljenje da se *vi* bolje čuvalo nego *ni* („istina da se *vi*, kao acc., nalazi i kasnije, ali se uopće može misliti da se oblik *vi* bolje uzdržao nego *ni*“ Rj. IV, 379), a to bi izgledalo i po ovde navedenim pismima Kuča i hercegovačkog vladike. U pismima Bušatlijinim nalazi se samo *vi* (pored *ve*), ali ak. mn. za 1 l. i ne dolazi, pa se iz pisma ne vidi kako je glasilo. U drobnačkim pismima, osim u spomenutim slučajevima sa predlogom, ne nalaze se, kako je spomenuto, oblici *ni*, *vi*, nego oblici *nas*, *vas*: „да насъ не попали и међу ни не улази“, „да насъ сретете“, Том. Ц. Г. 365; „међу насъ“ pored „међу ни“, ibid.; „и бѣ васъ веселиω“, 359; u hercegovačkog vladike: „и дрѣго богъ ви веселиω“, 341). Међу ovim pismima jedino se u pismima cetinjskog vladike nalazi i akuz. *ni* i *vi* (pored *ve*), a *nas*, *vas* ne nalazi se; to ne znači da tada nisu postojali na Cetinju enklitični oblici *nas*, *vas*, ali pokazuje, i ako su postojali, da su bili ređi; u toku sledećeg veka se i u spisima cetinjskih vladika javljaju enklitični oblici *nas*, *vas* i istiskuju prvo *ni*, *vi*, a zatim i *ne*, *ve*, koji se u narodnom govoru čuvaju; i u jeziku dubrovačke književnosti odmah su u početku istisnuli oblici *nas*, *vas* akuz. oblike *ni*, *vi*,

koji su u dubrovačkim pismima iz XV veka obični (Daničić nije naveo sve primere koji se nalaze u Pucićevim „Сп. срб.“; bez pregledavanja čitave knjige opazio sam primere: „обеселившемъ ни“ (pismo 24), „оправи ни“ (= opravdaj nas; pismo 52 i 53). Pošto su ovi oblici krajem XVII veka postojali u govornima Skadra, Crmnice, Cetinja, Kuča, Drobnjaka i nekog mesta u Hercegovini čijim je dijalektom pisano pismo hercegovačkog vladike (a i docnije, jer se ne može pretpostaviti da su se u svim ovim mestima odjedamput izgubili), znači da su se oni upotrebljavali i na teritoriji koja se nalazi između tih mesta. Ako uzmemo u obzir da se poslednji primeri koje je našao Daničić nalaze u Dubrovniku i Humu svršetkom XV i početkom XVI veka, da se krajem XVII veka nalaze u pismima pisanim hercegovačkim dijalektom i da se danas čuvaju u Boki Kotorskoj, onda možemo u teritoriju na kojoj su se upotrebljavale ove zamenice krajem XVII veka računati i krajeve do Dubrovnika. Ova teritorija omeđena je s jedne strane Jadranskim Morem, a s druge strane polukružnom linijom koja ide od Skadra preko Kuča i Drobnjaka prema Dubrovniku. Na ovoj teritoriji nalazi se i Crmnica, odakle je jedno od ovih pisama. Negde oko središta tog polukruga nalazi se Cetinje i još bliže središtu govori B. Kotorske u kojima su se sačuvali akuz. oblici *ni*, *vi* do danas.

U jugoistočnom delu ove teritorije govori se danas zetskim, a u severozapadnom delu, gde su pisana pisma iz Drobnjaka i pismo hercegovačkog vladike, govori se hercegovačkim dijalektom. Po crtama koje pokazuju vezu između jezika tih pisama i današnjih govora vidi se da je u to vreme granica između ovih dijalekata bila ista i da su pisma iz Drobnjaka i pisma hercegovačkog vladike, kojima se potvrde o postojanju ovih oblika pomiču za skoro dva veka, pisana hercegovačkim dijalektom, a ostala zetskim.

Može biti da je ova teritorija u to vreme u pogledu prostiranja oblika *ni*, *vi* pretstavljala oazu, ali to nije sigurno. Možda je area njihova prostiranja u to vreme bila još povezana sa daljim krajevima na istoku gde se i danas ti oblici upotrebljavaju. U Daničićevoj „Ист. обл.“ spominju se primeri iz tipika Sv. Save (1198), iz povelja St. Radoslava (1235; Mon. S. 25) i St. Vladislava (1235). Iz krajeva odakle potiču ovi spomenici u Daničića nema primera za XIV vek, ali postoji presuda St. Dečanskog iz 1327, pisana u Svrčinu, u južnom delu Kosova Polja (St. Novaković, Примери, 411) i za XV vek pismo carice Mare, kćeri despota Đurđa Frankovića, iz god. 1473 (Mikl. Mon. serb. 517; pisano u Carigradu zbog čega je teže lokalizirati njegov jezik). O upotrebi ovih oblika u severozapadnim krajevima u Daničića nema potvrda, ali primeri u navedenim citatima iz pisma Matije Ninoslava 1240 god., gde se

četiri puta nalazi akuz. *vi* pored jedan put *vas*, pokazuju da se ovaj oblik i u Bosni upotrebljavao u XIII veku. Kako postoji ovaj knjiž. spomenik u kojemu se nalaze ovi primeri, a Daničić ih ne spominje, tako možda postoje i drugi spomenici u kojima se nalaze ovakvi oblici, koji do danas nisu uočeni. Usamljen je po vremenu i po mestu primer „Odkupio ni jest od sužanstva“ u katekizmu Š. Budinića iz Zadra („Сумма... наука христіанскога... у Риму 1583“). Budmani misli da tu „jamačno *ni* stoji po crkvenom jeziku“ (Ak. Rj. IV, 379), ali ovom mišljenju ne ide u prilog činjenica da ovo nije prepis ili izvod iz nekog starijeg slovenskog rukopisa, nego prevod sa stranog jezika („изъ влашкога или латинског џзика у словински џзикъ“), gde je pažnja prevodiočeva na prvom mestu bila upravljena na jezik originala i na jezik na koji je prevodio. Osim toga, već u staroslovenskom bili su, kako je poznato, obični oblici *nas*, *vas* za ak. mn.; oni se upotrebljavaju i u zadarskom leksionaru („Chie dal samoga sebe çanas. da ischupi nas odsache çledi (M. Rešetar, Zadarski i Ranjinin Lekcionar, str. 1 i d.). Pošto se i u P. Zoračića, zadarskog pisca iz istog veka, čija su se dela javila nešto ranije od ovog katihizisa, nalaze samo oblici *nas*, *vas* (G. S. Ružičić, Jez. П. Зоранића, 160), nema osnove za pretpostavku da bi taj oblik predstavljao neku crtu zadarskog čakavskog govora, ali može biti da je on dopro do Zadra iz nekog štokavskog govora. Kako se danas nalazi u Boki Kotorskoj oaza u kojoj se još upotrebljavaju akuz. oblici *ni*, *vi*, tako se u XVI veku mogla nalaziti neka oaza u Bosni, iz koje je ovaj Budinićev oblik mogao doći do Zadra. Danas se štokavski govor prostire do Zadra, a on je mogao do tog kraja dopreti već tada, jer su Turci napadali na Nin i na okolinu Zadra već krajem XV veka, a u XVII veku najpoznatiji su junaci koji vode borbe protiv Turaka u ravnim Kotarima Janko Mitrović (Janko od Kotara), Smiljanić Ilija i Janković Stojan, o kojima niču pesme na štokavskom dijalektu.

Kad se bolje utvrdi u kojim se književnim spomenicima nalaze ovi oblici i da li se možda nalaze još u nekim današnjim govorima, moći će se dobiti tačnija slika o prostoru na kojemu su se upotrebljavali i o dugotrajnom procesu njihova gubljenja kroz vekove.

Vaso Tomanović

ACC. PL. DES PRONOMS PERSONNELS
DE LA 1e ET DE LA 2e PERSONNE: ni, vi (ny, vy)

(résumé)

Ces formes enclitiques, pour lesquelles on pensait ne se trouvant que dans la limite sud-est du serbocroate et que dans les textes littéraires sont mentionnées pour la dernière fois en 1501 (c'est pourquoi les grammairiens ne les citent pas dans leurs grammaires parmi les formes du langage populaire actuel; Đ. Daničić dans les *Oblici* dit qu'à côté de *nas*, *vas* on emploie aussi *ne*, *ve*, mais il ne dit pas que pour le même cas existent aussi *ni*, *vi*; de même St. Novaković, T. Maretić et A. Leskien), existent dans quelques parlars de Boka Kotorska, sur la presqu'île Luštica et dans quelques villages voisins. Outre cela, on les retrouve aussi dans de textes écrits, dans les lettres qu'à la fin du XVIIe siècle les Monténégrins (et l'archevêque de la Herzégovine) ont adressées aux autorités vénitiennes et, d'autre part, dans celles que les autorités turques de Scutari ont adressées aux Monténégrins.

Dans les lettres des Drobñjaks, ses formes se trouvent dans une position spéciale: *za ni*, *na ni*, *na vi*, *među ni*; dans une position pareille se trouvent aujourd'hui les pronoms dans les parlars où l'on emploie les formes accentuées *ne*, *ve* et *ni*, *vi* et sont présentées par *nas*, *vas*, mais avec une supposition que l'accent se trouve sur la préposition comme dans les exemples suivants du tchakavien: *zâ me*, *pô me* et dans le chtokavien *preda me*, *nâ nj*; on pourrait penser même que dans une position pareille ces formes furent enclitiques. La présence de ces formes dans les documents écrits d'autres contrées prouve qu'auparavant elles furent d'un grand emploi dans cette position. Dans le parler des Drobñjaks ces formes pouvaient rester comme formes pétrifiées faisant une entité phonétique avec la préposition; dans d'autres cas, elles se sont perdues.

Dans les lettres citées on trouve quelquefois *nas*, *vas* comme formes atones de l'acc. pl. Elles sont employées comme enclitiques même dans les plus anciens textes en partant de la lettre de St. Sava de l'an 1233.

Dans quelques-unes de ces lettres sont employées les formes *ne*, *ve* pour le même cas; elles ont eu la possibilité de repousser les formes *ni*, *vi* étant donné que par cette manière on a simplifié les rapports des cas (*me*, *te*, acc. sg.: *ne*, *ve*, acc. pl. = *mi*, *ti*, dat. sg.: *ni*, *vi*, dat. p.)

Ces formes représentent une innovation commune dans les parlars des Slaves du Sud en Monténégro, en Serbie, en Macédoine et en Bulgarie du temps de leur vie commune sous les Turcs.

Le territoire sur lequel ont été écrites ces lettres est limité, d'un côté, par la Mer Adriatique et, de l'autre, par la ligne demi-circulaire qui va de Scutari par les Kuči et les Drobñjaks vers Raguse. Au milieu de ce demi-cercle se trouve le parler de Boka Kotorska (La Bouche du Cattaro) où les formes du cas-régime *ni*, *vi* sont conservées jusqu'à nos jours.

Dans la partie sud-est de ce territoire on parle aujourd'hui le dialecte de Zeta, tandis que dans la partie nord-ouest, où sont rédigées les lettres des Drobnjaks et la lettre de l'archevêque de la Hertzégovine, on parle le dialecte hertzégovinien. D'après les traits qui montrent le lien entre les lettres et les parlars actuels, on voit que la limite d'alors entre ces dialectes était la même et que les lettres des Drobnjaks et celle de l'archevêque de la Hertzégovine, par lesquelles l'affirmation de l'existence de ces formes remonte à deux siècles, sont écrites en dialecte hertzégovinien, alors que les autres sont en dialecte de Zeta. L'auteur de cet article établit aussi l'aire de ces formes d'autrefois et cite quelques exemples qui jusqu'à présent n'étaient pas mentionnés.
